

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

נמסר בליל שב"ק פרשת תולדות תשע"ז

נער בר מצוה שנזכר בליל הבר מצוה שלא התפלל מנחה

מעשה שהיה בנער בר מצוה שנזכר בליל הבר מצוה ששכח להתפלל מנחה, ויש לדון האם יכול הוא להשלים ולהתפלל ערבית שתיים, או שכאן לא שייך תשלומין כיון שהתחייב במנחה רק מדין חינוך ועתה כשנעשה בר חיובא ל"ש בו דין חינוך.

ופשוט שאין בבר חיובא דין חינוך, וראיה לדבר שהרי מי שיש לו רק ד' מינים שאולים ביום הראשון של סוכות, אין ענין כלל שיטלם דבעינן 'לכס' אף שקטן יוצא בהם יד"ח מדין 'חינוך' (וכמבואר במ"ב סי' תרנ"ח סק"ח בשם האחרונים) ואם נימא שאף בגדול יש 'חינוך' לפחות יקיים את הדין 'חינוך'.

וכן מבואר במנ"ח (מצוה ש"י) שנסתפק בקטן שהגדיל בימי הספירה, אם יכול לספור אחר שהגדיל בברכה להני ראשונים דס"ל דספירת העומר הוי מצוה אחת, האם נימא דמה שהתחיל לספור בקטנותו דלא היה בו מצוה אלא מדרבנן לא חשיב ספירה מדאורייתא ולא יוכל שוב לספור בברכה או דגם ספירה מדרבנן מהני שיוכל להמשיך לספור מדרבנן עי"ש, ולכאורה למה לא יוכל להמשיך לספור הספירה מדרבנן משום חינוך, ומוכרח דאחר שהגדיל שוב אינו חייב משום חינוך ולכך לא מסתפק רק אם ספירה דרבנן מהני שיחשב ספירה גם לדאורייתא.

והנה הרעק"א (בהגהות על השו"ע סי' קפו א') הסתפק בקטן שאכל קודם שהגדיל ונעשה גדול ועדיין הוא שבע מאכילה זו, האם רק האכילה היא סיבת החיוב של ברכהמ"ז וא"כ חייב בברכהמ"ז רק מדרבנן שהרי אכל בתור קטן, או שגם

"ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם
הוליד את יצחק"

ופרש"י לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק.

והנה מצינו כעין זה אצל פנחס דלפי שהיו השבטים מבזים אותו ואומרים הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים והרג נשיא שבט משראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן ולכך נאמר אחר מעשה קנאותו של פנחס "פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן" (במדבר כה יא).

ויש להעיר מדוע אצל פנחס הספיק מה שיחסה התורה את פנחס לאהרן הכהן כדי לבטל את מה שמבזים אותו, ואילו כאן אצל יצחק הוצרך הקב"ה לעשות שקלסתר פניו של יצחק יהא דומה לשל אברהם לבטל דבריהם של ליצני הדור ולא הספיק ליחס את יצחק לאברהם.

ומבואר מזה דאצל פנחס שהיו השבטים מבזים אותו הספיק מה שהתורה תיחס אותו לאהרן הכהן, אבל כאן ביצחק שהיו אלו ליצני הדור לא מספיק שתיחס התורה את יצחק לאברהם אלא צריך מעשה הנראה לעינים דליצנות כוחו עצום וצריך מעשה כדי לעוקרו.

וזהו שאנו מתפללים בשמו"ע "ולמלשינים אל תהי תקוה וכל הרשעה כרגע תאבד וכל אויבך מהרה יכרתו והזדים מהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע" ומבואר דכשתתגלה כבודו יתברך שמו המלשינים והרשעה מאליהם יכרתו אבל הזדים שהם הליצנים כדכתיב "זד יהיר לץ שמו" (משלי כא כד) לא יכרתו מאליהם אלא תעקר ותשבר ותכניעם ורק אז יכרתו.

השביעה היא חלק מסיבת החיוב וא"כ חייב בברכה"ז דאורייתא שהרי שבע בתור גדול.

ונמצא דפשיטא לרעק"א שודאי חייב הנער בברכהמ"ז, וכל הספק הוא מאיזה דין הוא חייב, ושמעין מדבריו שאף שחיובו בתור קטן הוא מדין 'חינוך' ועתה כשגדל אין בו הדין הזה עדיין נשאר מחויב בברכה, וה"ה לעינינו שיכול להשלים את המנחה שהתחייב מדין 'חינוך', אך באמת אין כלל הוכחה מדברי הרעק"א לעינינו, דשם אפי' שכרגע ל"ש בו דין חינוך כיון שהתחייב כבר בברכת המזון תו לא פקע חיובו גם אם גדל.

שתי דרכים במהותה של תפילת התשלומין

ובנידון שלנו הדבר תלוי בחקירה במהותה של תפילת התשלומין, האם היא המשך של התפילה והחיוב הקודם ולמשל אם שכח מנחה מוגדרת תפילת התשלומין כ'מנחה', או שהוא חיוב חדש שנוצר מחמת חיוב התשלומין וזהו תפילה חדשה לגמרי.

והנפק"מ תהא במקרה שלנו דאם התשלומין הוא המשך של החיוב הקודם א"כ בנער בר מצוה אף שאין בו עכשיו דין 'חינוך' תו לא פקע חיובו שחל עליו מקודם, אך אם הוא חיוב חדש שחל עכשיו לא יהיה שייך בו דין תשלומין דאינו יכול להתחייב עכשיו שהוא גדול בדין תשלומין על תפילה שהיה מחויב בה רק מדין 'חינוך'.

במ"ב (בסי' ק"ח סקט"ז) פסק שמי ששכח ולא התפלל שחרית ומוסף ונזכר בשעת מנחה יתפלל מנחה תחילה ולאחריה מוסף ולבסוף שחרית, ובטעם הדבר כ' הא"ר (ס"ק ו') שאף שאיחר זמן המוסף ונקרא 'פושע' בכ"ז כיון שעדיין נחשב לזמנו של מוסף מקדימים אותו לשחרית שעברה זמנה, ולכאור' אם תפילת התשלומין היא המשך של התפילה הקודמת ונחשבת ממש כ'שחרית' עדיין היה צריך להקדים את התשלומין מדין 'תדיר', אלא שמעין דתפילת התשלומין אינה נחשבת להמשך התפילה הקודמת אלא היא תפילה חדשה, ואין בה מעלת תדיר.

ובלבוש (קח א') כתב וז"ל 'אם טעה או נאנס ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתים, הראשונה לשם מנחה והשניה לתשלומין, וטעמא נראה לי משום דקימא לן תדיר ושאינו תדיר קודם' ומבואר שהסיבה שמקדימים המנחה לשחרית זה בגלל שהמנחה נחשבת לתדיר כלפי השחרית שהיא תשלומין, ומוכח להדיא שתפילת התשלומין היא תפילה חדשה לגמרי ולכך אינה נחשבת לתדיר, וא"כ בנידון שלנו לא יוכל נער הבר מצוה להשלים את תפילת המנחה שהפסיד בתור קטן.

ונראה שאעפ"כ יוכל נער הבר מצוה להשלים את תפילת המנחה, מדין "אינו מצווה ועושה" וכמו שמצינו שסומא ואשה אע"פ שאינם מחויבים בכ"ז יכולים לקיים המצוות מדין אינו מצווה ועושה, ואם שכחו תפילה יש להם דין תשלומין על ה"אינו מצווה", כך גם קטן אע"פ שאינו מצווה שייך בו את הדין של "אינו מצווה ועושה" רק שאינו יכול לקיימו בפועל כיון שהוא קטן ואין בו דעת, וכאן שהוסר המגבלה ונעשה גדול א"כ יוכל הבר מצוה להשלים את תפילת המנחה שהיה שייך בה מדין "אינו מצווה".

והבאתי שאלה זו לפני רבינו מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ואמר מרן שדין חינוך פוקע רק בדברים שהגדול ג"כ מחויב בהם (וכגון ד' מינים) אך בדברים שאין הגדול מחויב בהם נשאר לו בהם דין חינוך, ולכן במקרה שלנו שכל מה שחייב במנחה זה רק בדיני קטן נשאר לו הדין חינוך אף שגדל ויכול להשלים, וכ"כ בחידושים וביאורים (מנחות ס"ד סקל"ב) ודלא כמנ"ח הנ"ל.

(נכתב ע"י אחד השומעים)